

hov), 106, p. 5. [in Ukrainian].

62. Tumaniv, F. (1925). Do choho samohon dovodyt. [What does hootch bring]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 15, p. 3. [in Ukrainian].

63. Tyn'yanov, M. (1924). Politprosvetrabota na Novgorod-Severshshine. [Political education in Novgorod-Severshchina]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 285, p. 3. [in Russian].

64. Ukalenko, H. (1924). Do svitla. [To the light]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 3, p. 4. [in Ukrainian].

65. Kotsur, V. P., Honcharenko, O. M., Demianenko, B. L., Isaikina, O. D., Lukashevych, O. M., Michuda, V. V. (2014). *Ukrainske suspilstvo v umovakh radianskoho ladu: povsiakdennyi vymir [Ukrainian society in the Soviet system: the daily measurement]*. Navch. posib. Pereiaslav-Khmelnitskiy: FOP Lukashevych O.M. [in Ukrainian].

66. Uchitel' i shkola. (1925). [Teacher and school]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 134, p. 3. [in Russian].

67. Ushatyi, F. (1925). Viina boliachkam sela! [War to the sores of the village!]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 203, p. 3. [in Ukrainian].

68. Fedchenko, F. (1924). Kak mnogo zavisit ot horoshego rabotnika. [How much depends on a good employee]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 252, p. 3. [in Russian].

69. Hohol, A. (1924). Ugolovshhina zaedaet. [Criminality is seizing]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 250, p. 4. [in Russian].

70. Chervinets, M. (1925). Pip likuie. [The priest treats]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 199, p. 3. [in Ukrainian].

71. Shkola i yasli. (1925). [School and nursery]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 139, p. 3. [in Russian].

72. Shcho treba vidremontuvaty. (1925). [What needs to be repaired]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 212, p. 3. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 11.03.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.*

УДК 821.161.2-94+398+930.25(477.52)«19/20»

Л.А. Іванченко

ХУДОЖНЯ МЕМУАРИСТИКА ГРИЦЬКА СІРИКА (1918–2002) ЯК ДЖЕРЕЛО ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ СІВЕРЩИНИ 1920–1940 рр.

У публікації вперше події Глухівщини в 1920–1940-х рр. представлено через аналіз автобіографічних творів українського письменника в еміграції Грицька Сірика (1918–2002). Адаже у глобальному масштабі біографістика є складовою історії краю, країни. Мемуари, написані самобутнім автором, зіставлено з документальними архівними джерелами та спогадами про ті часи інших мешканців. Описово викладений етнографічний матеріал розширить базу краєзнавчих досліджень. Перелік прізвищ, родин – мешканців прилеглих хуторів, сіл, селищ, містечок – доповнить теку генеалогічних розвідок. Подання географічного опису краю, згадані кліматичні умови збагатять не лише уяву читача, а й дадуть імпульс для нових спостережень фахівцям природничих наук. Події та факти, викладені у працях Г.Т. Сірика, відкривають замовчувану та призабуту історію Глухівщини, що надихає на нові пошуки відповіді до низки питань періоду становлення радянської влади в Україні.

Ключові слова: хутір Андроників, хутори, Грузьке, Воронцове, Шлях, Вороніж, Кролевець, Канада, Грицько Сірик, Григорій Трохимович Сірик, розкуркулення, колективізація.

Переваги локального краєзнавства полягають у тому, що дослідник може зіставляти розповіді, спогади і доку-

ментальні джерела, виступаючи посередником між переказами і документами, науковцями і пересічними громадянами. У даній публікації зроблено спробу за творами Грицька Сірика проаналізувати події 1920–1940-х рр., а саме: побут та настрої суспільства на межовій території трьох районів – Кролевецького, Глухівського Шосткинського; розкуркулення; колективізацію; Голодомор.

Праці Г. Сірика викликають інтерес, адже містять повідомлення, що можуть бути використані в історичних дослідженнях. Автор подає в мемуарах деталізований опис місцевості й рослинності, клімату й погоди [7, с. 33], поіменно згадку родин хуторян [14, с. 32], органічно переплітає це з гіркотою історичних фактів періоду становлення радянської влади на Сіверщині. Доробок самобутнього письменника складають книги спогадів, що видавалися коштом автора за кордоном, передруковувалися в Україні: 12 частин «Під сонцем бездолених» (1975–1989), кожна з яких по 250–300 стор.; рецензія з пророкою назвою «Факти і події для майбутньої історії Сіверщини» (1975, 1993) на енциклопедичне видання «Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область» (1973); «Вороніж та його околиці»; «Дошка слави» (1994); «Така моя доля» (2000); «Микита, перший безпритульник Кролевця» (2001); «Кінь буланний – то мій брат» (1999), а також низка публікацій у канадійських газетах.

Свої праці Григорій Трохимович презентував, відвідуючи Кролевецьчину в 1990-х рр. Примірники книг зберігаються в державних бібліотеках, у приватних колекціях. Твори Сірика, знані серед населення, у наукових колах майже не використовувались. На вище згадані мемуари у своїх дослідженнях про «Торгсин» («Торгсин у Кролевці») посилається М. Горох – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. У своїй публікації науковець підтверджує архівними документами сказане Г. Сіриком: «Філія кролевецька відкрита взимку 1933 р. Очоловав її М.Є. Абрамченко, а старшим продавцем і помічником був Іван Андрійович Бережний» [2]. «Крамниця розташовувалась на площі Свободи (раніше Базарна площа)» [2, с. 311].

Зазначимо, що в працях Г. Сірика є неточності та невеликі похибки, що допустимо в мемуаристиці, адже це суттєво не впливає на виклад історичних подій. От, наприклад, у книзі В. Шингарьова «Не убий!», де описано становлення радянської влади на територіях Західної України, спогади містять плутанину в іменах і подіях (хто, коли і з ким одружився і т. п.). Неточності у фактах у цьому творі помітили герої описів – А.Т. Каспришин (1932 р. н.), І.Т. Каспришин (1935–2019), сусіди й родичі, які пам'ятають перекази бабусі Сабіни (С.Д. Каспришин (1892–1984) та діда Тимка (1882–1960), у родині яких проживав автор мемуарів, про москалів і бандерівців [21, с. 9–17]. Сподіваємось, що читач творів Г. Сірика зуміє аргументовано поправити і доповнити погрішності.

Порівняльний аналіз подій у праці Г. Сірика із до-

кументальними фактами надає можливість розширити історичні відомості зазначеного періоду. Перелік прізвищ, родин – мешканців прилеглих хуторів, сіл, селищ, містечок – доповнить теку генеалогічних розвідок. Поданий географічний опис краю, згадані кліматичні умови збагатять не лише уяву читача, а й дадуть імпульс для нових спостережень фахівцям природничих наук. Події та факти, викладені у працях Г.Т. Сірика, відкривають замовчувану та призабуту історію Глухівщини, дають відповіді на низку питань періоду становлення радянської влади в Україні та спонукають до нових історичних пошуків. Етнографічний матеріал доповнить базу краєзнавчих досліджень – автор захоплює, у деталях подає описи Кролевецького ярмарку та ярмарку на Маковія у Воронежі, куди їздив із батьком; святкування на хуторах та в околицях Різдва, Пасхи, Спаса тощо.

Грицько Сірик виріс у звичайній українській сім'ї, де були збережені і шанувалися традиції прадідів. У 20-х роках ХХ ст. радянська влада ще не встигла вкоренитись на Чернігівщині, і в його пам'яті закарбувалися святкування релігійних свят – Різдва, Пасхи, Провід (Поминальних днів) та ін. Народні звичаї, гуляння, вечорниці автор висвітлює в деталях. Певний матеріал у книгах він переказує через спогади його батьків – їхнє весілля, переїзд матері з приданим тощо. Також фрагменти звичаїв, обрядів, ті чи інші життєві випадки, про які згадується в творах, були почуті автором від оточуючих – сусідів [13, с. 43], родичів, знайомих його батьків. Наприклад, про сватання батька до матері він дізнається від жінок – свідків події, яких уже після смерті батьків зустрів у Кролевіці [12, с. 169–170].

«Я з хуторів на лівому березі Есмані» [18, с. 1], – так писав про себе український письменник-емігрант Григорій Трохимович Сірик. Він народився у 1918 р. на хуторі Андрониковому¹ в родині заможних селян Сіриків – Трохима Матвійовича та Мотрі Петрівни. Так сталося, що родина, а пізніше й осиротілий Гриць із молодшими сестрами змінювали один хутір на інший – Андроників, Писаревичі, Перша та Друга Васильківщина.

Слід зазначити, що рід Сіриків осів на тих землях здавна. На Писаревичах у 1859 р. була винокурня, 8 дворів і 15 осіб мешканців, на Андрониковому – 4 двори і 24 мешканці. Розташовувалися по праву сторону поштового тракту з Воронежа в Кролевець [16, с. 32–33]. У 1900 р. хутори належали Воронізькій волості Глухівського повіту, були вже більш заселеними. На Андрониковому проживало 52 людини, на першій та другій Васильківщині – 50 і 69 осіб. Писаревичі населяло 17 осіб [17, с. 9, 26, 127]. Густонаселеними хутори були до 1933 р.

У 1943 р. Григорій Трохимович покинув рідні землі. Краєзнавчі праці почав писати в 1950-х рр. Враження і пережиті відчуття автор проніс через все життя. У да-

1. Тепер – село Воронцове, що на автомобільній магістралі Т 1907. Примикає до села Шлях неподалік залізничної станції Брюловецька, що за 3 км від села Грузьке. Село оточене великим лісовим масивом (сосна).

лекій еміграції рядки спогадів лягали тугою за рідним краєм, сім'єю, родиною. Підтвердженням цьому є детальні описи природи, розташування хат на хуторах, побуту мешканців тощо.

Домашній затишок і передсвяткові клопоти закарбувалися у пам'яті десятирічного хлопчика. «До святкування Різдва мати з моїми старшими сестрами починала готуватись тижнів за два – трусили сажу, вичищали, білили хату, рівняли черинь в печі і вимазували піч глиною. Лави, столи, ослони та підлога шурувалися хвощем до блиску. М'ясо двох кабанів перетворювали на смажені ковбаси, окарки та холодець, печінку та нутрощі – на начинку для пирогів. Постільки, рядна, напірники для напиханих соломною підголовних подушок були визолені² й випрані. Ковдри та коци – провітрені. Було багато різних приготувань: щоб було гостям з чого і чим їсти та пити, чим заслати розіслану на підлозі солону і чим вкритись, чим витерти обличчя вранці... До двох кабанів батько добавляв не менше одного бичка-весняника, до двох відер горілки – ще стільки, «бо Різдво, не Спас», а козацька душа потребує на морозі не тільки співчуття, але й тепла. Та й саме святкування Різдва довше за святкування Спаса» [12, с. 3–4]. «Свят-вечір розпочинався в сутінках дитячими голосами, що виспівували колядки попід вікна хуторян. Після спожиття Святої вечері старші діти починали обхід хуторян з зіркою» [4, с. 11]. Малий Гриць теж брав участь у колядуваннях, виготовленні зірки.

«Різдво 1929 р. було останнім святкуванням Сірикового роду як рідні і як власників садиби над шляхом³. На Стрітення в Плоскому саду біля села Черешеньки за Десною міліція трьох районів та спеціальні загони ОГПУ розбили загін Ващенка і замордували його. Заарештували багатьох і вели допити. Тому збиратись на Проводи⁴ у великій кількості та особливо чоловікам було небезпечно. А незабаром після Провід новопризначена влада Воронізької сільради розпочала «нищення куркуля як класу» – насильно покріпачувала в колгоспи, масово вивозила розумніших і працьовитіших селян на загибель в Заполяр'я» [12, с. 7], – так записано у творах Г. Сірика.

Слід сказати, що тут допущена похибка чи друкарська помилка в даті, що підтверджується на наступних сторінках тексту. Вище у спогадах описано Різдво 1928 р. і вбивство ЧОПівцями⁵ отамана Пилипа Григоровича Ващенка (1898–14.02.1928). Як зазначено в відповідній записці від 3 травня 1923 р. начальника Новгород-Сіверської округи (Глухівської з 19.08.1925 р.), «банда Ващенко користується підтримкою населення». У відповідь на більшовицький терор, повстанці робили напади на провладні установи, відбивали награване в селян збіжжя, майно, намагалися перешкодити

2. На початку ХХ ст. для відбілювання домотканого полотна ще використовували попіл (золу).

3. Село з назвою «Шлях» пролягає на автомобільній дорозі Т 1907 Кролевець – Шостка на відстані 10 км від м. Кролевець.

4. Поминальний день в 9-ий день після Великодня.

5. Частини особливого призначення – спеціальні воєнізовані більшовицькі загони, створені в 1920-х рр., що призначалися для боротьби з повсталим населенням.

знищенню середняцьких господарств, вивезенню залізничними шляхами національного багатства в Росію [4, с. 33]. Петлюрівець Ващенко мав самостійницьку орієнтацію і близько десяти років із одностайними чинив опір встановленню радянської влади на теренах Шосткинщини, Глухівщини, Кролевеччини [5]. Узимку 1928 р. Пилипа Ващенка застрелили. Перекази про наругу над його тілом, що здійснювали комуністи, пам'ятають старожили навколишніх поселень і авторка даної публікації. Про жахіття і глум, які чинили більшовики, розповідав мешканець с. Дубовичі Т.Й. Мельник (1900–1991).

У своїх працях Грицько Сірик повідомляє, що в буревійні роки після 1917-го жителі Сіверщини для самооборони створювали «республіки» [14, с. 109]. Про ці факти ідеться, зокрема, у повісті А. Бойка «Ярославецька Повстанська Республіка» [1]. Г. Іванущенко у дослідницьких працях щодо повстанського руху на Сумщині керується архівними документами. В одному з таких зазначено: «Села Дубовичи и Ярославец в период гражданской войны долго не признавали советской власти, где образовали свою “республику и министерства”. Для подавления сопротивления специально высылалась 7-я дивизия» [4, с. 198]. Далі в цьому документі мова йде про Коломійця, який свідчив про наявність зброї у повстанців. Як зазначалося, в мемуарах зустрічається плутанина у прізвищах та іменах. Прослідковується це і в документальних джерелах. Адже в одному селі чи навколишніх поселеннях проживали громадяни, що мали однакові прізвища, імена, інколи, навіть по батькові. Маємо для порівняння три випадки. 1) У спогадах Григорій Трохимович описує кількох осіб із прізвищем Коломієць, обмовляється фразою про арешт Олександра Коломійця [12, с. 190], який працював на торфорозробках [13, с. 81–82; 14, с. 50–51]. 2) У Г. Іванущенко згадуються особи з таким прізвищем, і серед них є Олександрі. Про якого Коломійця йде мова – ще треба уточнювати. 3) Педагог, історик, який працював на ниві відродження духовності українського народу О.М. Сотник подає інформацію про Олександра Коломійця [15, с. 50], що був родом із с. Дубовичі. В архівних документах про реабілітованих трапляється прізвище О. Коломійця. Приходимо до висновку, що під репресії, арешт і таких, що отримали ВМП, Олександрів Коломійців із нашого краю було мінімум двоє.

Кожна людина в житті має свою місію. Доброту, людяність, чесність, свідомість, привиту батьками в дитинстві, Григорій Трохимович проніс через все життя. У зрілому віці однокласник Сірика при випадковій зустрічі згадував епізод із шкільних років: «Шаную тебе як друга. За всю мою шкільну науку ти один з небагатьох, що відносились до мене прихильно, не насміхались з моєї сліпоти (*носив окуляри*) та неслухняного вуха. Пам'ятаєш, як вчителька української мови Зінаїда Василівна (*Бондаревська*) призначила мене старостою класу замість тебе [13, с. 94, 154] (*учні обрали старостою Сі-*

рика, та він був сином куркуля, і вчителька змушена була призначити когось з “чистою біографією” – Авт.?) Ти не ображав мене за невміння керувати класом, а допомагав ніби рідний брат. Я був відповідальний за виконання плану утиль сировини, випуск стінгазети та інше, а ти зі своїми друзями це робив замість мене і не гнівався за мою недолугість» [13, с. 91–95].

Минали роки, а дівчата з Галичини, котрих радянська влада прислала на примусові роботи, дякували Грицю за людяність. З перших хвилин зустрічі з «визволеними з-під польського ярма» українцями спілкувався не залякуючи, як це робили ставленики влади, а підказував, направляв, співчував. Він був єдиним сином у багатодітній родині, тому жіночі «митарства й муки» сприймав боляче, адже опікувався двома меншими сестрами, вболівав за старших. Примітивши тяжку працю дівчат на торфорозробці, подумав: «Як їх захистити, не наражаючи на неприємність себе і свою родину?» Адже тоді, у 1940-му, за допомогу «виселенцям» могли позбавити волі. Зробив це коректно і мудро. А вдячність від «каторжан» прийшла до Григорія Трохимовича восени 1942 р. [13, с. 281–289].

З метою встановлення повного економічного контролю і політичного панування над економічно самостійним селянством, радянська влада в кінці 1920-х рр. вдалася до радикальних дій – колективізації господарств, що призвело до Голодомору 1932–1933 рр. Селяни чинили опір. Григорій Трохимович був свідком цих жорстоких подій, які мали трагічний відбиток на його родині – було відібрано землі, майно, померли батьки. «Влітку 1929 р. большевицько-московська влада насильницькими методами здійснювала колективізацію краю. З Брюлевецького роз'їзду вантажними вагонами на сусідство “до білих ведмедів” відправляли розкуркулених селян із навколишніх сіл – Грузьке, Дубовичі, Подолове» [9, с. 205].

Батько Грицька Сірика спроваджував хлопця «на розвідку» по хуторах Ретик, Воронців, Жуків, Плясів, у села Бистрик, Дубовичі, Землянку – туди, де жили родичі, діти Трохима Матвійовича та Мотрі Петрівни Сіриків. Коні були вірними помічниками 11-річному хлопчаку [9, с. 188]. Спостережливий і вразливий Грицько згадував: «В роз'їздах на Зойці я бачив людський страх перед насуваючою небезпекою, відчував своєю дитячою душею людські злидні, приниження та безнадію» [9, с. 205]. Любов, привита батьком до господарства, вміння змалечку доглядати за тваринами, вилились у праці «Кінь Буланій – то мій брат».

На тяжкі часи періоду колективізації та розкуркулення припав шкільний вік майбутнього мемуариста. З-поміж іншого, він повідомляє про невідповідні умови в шкільних приміщеннях хуторських і сільських шкіл, часту зміну вчительського складу [7, с. 55]. Такі ж перекази авторка даної публікації чула від жителів сіл Дубовичі, Бистрик, хутора Ретик. Грицько Сірик з теплою згадує першу вчительку родом із Дубовичів – Софію Василівну (*Філонович*) [9, с. 151], шкодує, що «наступного

року Софії Василівни в школі вже не було» [9, с. 156; 14, с. 128]. Зіставляючи зазначену інформацію з документальними відомостями, висновуємо про достовірність спогадів автора. Радянська влада заборонила вчителювати С.В. Філонович (1896–1982) і в 1940 р. відправила на 10 років до ВТТ як «ворога народу» [4, с. 200–201].

У своїх творах Грицько Сірик наголошує, що Сіверщина – особливий край. І не лише у природно-кліматичному ракурсі – «на хутори науковці приїздили вивчати фауну і флору цього дивовижного кусня землі. А вивчати було що...» [11, с. 184].

Ті жахіття, що відбувались 1930-х роках, все ж таки не змогли знищити традиційну мораль і стосунки між людьми, між хуторянами. Трьом сиротам – Грицю і двом його меншим сестрам – тихцем, за мовчазною згодою, дали притулок і підтримували в голодний 1933 р. «Сівши у крісло голови колгоспу чи партійного керівника, український селянин з цих місць уже боявся бути нелюдом (*хоча траплялись випадки*). У чому річ? Видно, на Сіверщині, в одному з найбільш архаїчних закутків України, збереглося більше традиційності, ніж в інших “пожвавлених” місцях України» [12, с. 1–2]. «Для описування нашого господарства – розкуркулення, влада прислала комнезамів, та вороніжці між собою не ворогують, серед них мало голодранців, які б раділи з чужого нещастя. Так і цих два – описували, як вимагала влада, та своєї влади не надуживали» [10, с. 14].

І через майже століття, спостерігаючи за суспільними відносинами у громадах сьогодні, можна констатувати: традиційна мораль і співчутлива допомога все ще існують. У ті важкі роки народ переселявся на відлюдні хутори, «бо з житись зі звірами чи галасливими птахами легше, ніж з лихими людьми» [11, с. 185]. А під боком була людська байдужість і аморальна провладність. Однополчанин батька, Трохима Матвійовича Сірика, з яким він «з’їв не один пуд солі» в 1914 р., у 1930 р. вже був «товариш, Шекера» і радив «куркулю Сірику» наступне: «Іди на свій хутір, забудь, що ти зі мною взагалі знайомий... забудь, що орденоносного кума маєш... Забудь взагалі, що колись був людиною з ім’ям. Змішайся з безіменною, сірою масою і не проявляй жодної ініціативи спротиву теперішнім заходам влади. Не висловлюй вголос своїх думок. Не плутайся під ногами теперішніх порядків, а то розтопчуть» [11, с. 20].

Родину Сіриків було реабілітовано через 60 років [18, арк. 9]. У документах зазначено, що їхній чотирикімнатний будинок з хуторів перевозили двічі – при першому перевезенні його використовували під колгоспну контору, згодом – під клуб, а потім – під магазин, що вказує на доволі велику площу будинку; при другому – у 1963 р. – у помешканні Сіриків облаштували дві квартири для вчителів у с. Заріччя [18, арк. 18].

У роки Голодомору радянська влада забороняла надавати медичну допомогу куркулям, ворогам народу [11, с. 22]. Через недбалість лікарів з життя пішли старша

Грицева сестра Анюта, мати, батько. Осиротівши, чотирнадцятирічний підліток був у розпачі – «родичі відвернулись, хуторяни дали зрозуміти, що від них поради не чекати. Люди стали залякані, безпорадні, влада – забріхана, підступна, жорстока і людоненависницька» [11, с. 21].

Та, «вкусивши» більшовицької «свободи», до людей став повертатися розум. І коли виникали ті чи інші складнощі з владою, мешканці хуторів і сіл намагалися всілякими засобами допомагати сусідам, знайомим. «Міліціонерові, який мав арештовувати Сергія, видали наказ з невідповідною назвою хутора – замість “Васильківщина” написали “Воронцівщина”, щоб дати час людині “не бути вдома”» [12, с. 172–173]. Про подібні випадки на Глухівщині знаходимо і в інших документах, наприклад, у довідці про «соціально небезпечних» «пропущено» цифру. Таким чином, замість 12-х до в’язниці було відправлено 11 осіб [3].

Грицько Сірик приходиться до висновку, що «як влада не намагається порізнити людей та нацькувати їх один на одного, їй це не вдається. Людина, зробивши помилку чи злочин, карається потім власним сумлінням. Людина споріднена кровно бачить в родичеві частину себе і відчуває відповідальність за долю близьких їй людей» [11, с. 187]. Підтвердження цьому він подає з власного досвіду: «Сусідка Симанцівна переконала мене, що загнавши у колгоспне рабство, більшовицька влада не спроможна знищити людяність у хуторян, і безсила втиснути ненависть у серцях земляків та порізнити на “класово ненадійних, класово ворожих і соціально нечистих”» [12, с. 169–170]. Сусідка Наконечна звертається до Гриця з такими словами: «Ми допустили, щоб чорти нетруджені у твого батька та матері спершу дорібок забрали, а потім батька та матір у вас... Ти з сестрами на нашому сумлінні. Влада владою, а люди мусили б перш зостановитись, перед тим, як зазіхати на чуже добро, чужу землю, чужу худібку, чужу хату, чужу душу. Попитати тільки: навіщо тобі чужі мозолі, чужі сльози та прокльони? Від чужого добра ще ніхто не збагатів, а чужі сльози сторицею виллються... от і ми тепер... Чоловік мій ранком з хати виходить – не певний, що повернеться, вечором спати лягає – душою мліє, «чорного ворона» чекаючи. А три роки «свободу» відстоював. Люди забули про Бога і людську гідність, тепер і мають «свободу». Бажали землі і за неї тебе осиротили, хай тепер за боронами бігають, то знатимуть, як хліб насущний смакує, трудом праведним здобутий» [12, с. 181].

Допомагали хуторяни сиротам, чим могли – постачали збільшену кількість продуктів за трудодні, обробляючи свої лани-городини, не забували впорядкувати Сірикову ділянку [12, с. 65].

У книзі «Факти і події» Г. Сірик, рецензуючи енциклопедичне видання 1973 р. «Історія міст і сіл. Сумська область», заперечує опубліковану інформацію, адже він був свідком описуваних подій. Аналогічні аргументи він також наводить у праці «Дошка слави»: «Мушу зазначити,

що відомості писані особами необізнаними з фактичним становищем, або взагалі написані безпідставно» [8]. Протяжку працю колгоспниць зазначає наступне: «Ланкова система праці в колгоспах була примусовою і виглядала добре тільки в планах на папері. А в щоденному житті вживати її можливо лише тимчасово, бо зимова, весняна, літня праця в сільському господарстві відмінні між собою. Ланку плугатарів можливо використовувати від ранньої весни до пізньої осені, але з ланкою косарів так поступити неможливо, бо косарям праця розпочинається сінокомом. Та ще й сіно треба протягом тижня-двох скосити і зібрати. Сама ланка косарів з цією працею справитись не в змозі. Ланка боронувальників у колгоспі вважалась табором примусової праці. Бо нормальна, при незасмічених ланах, норма виробітку для одного боронувальника троє коней, в один слід...» [12, с. 145].

У Г.Т. Сірика була феноменальна пам'ять – він подає схематичне зображення торфорозробки біля м. Шостка, яка працювала в ті роки: «У 1928 р. приїхали службовці з Києва осушувати болото [13, с. 103]. Торф – добре опалення, та роздобути його в пляновому соціалістичному господарюванні навіть партійним особам не доступно [13, с. 143]. Торфорозробка на Есмані звалась Шостенською, але купити торф для опалення шостенських чи місцевих шкіл, до 1939 р. було неможливо через потребу його для електростанцій, цукроварень, спирт заводів та інших державних підприємств країни Рад [13, с. 224], куди його відправляли залізничним транспортом» [13, с. 127].

Автор також наводить довідки про залізничну станцію Хутір-Михайлівський, що колись мала назву Юрасівка та була збудована у 1893 р. на лінії Конотоп – Брянськ – Юрасівка [6, с. 202]. «Хутір Михайлівський – великий і важливий залізничний вузол. Через нього проходять дві залізничні магістралі – одноколейна Московсько-Київська, по якій возили хліб та цукор з України в центральні московські області, лісоматеріал для експорту через чорноморські порти. Друга – двоколейна, що пов'язувала Донбас з балтійськими портами» [12, с. 109].

Про кліматичні умови краю в різні пори року мемуарист неодноразово згадував у своїх книжках [13, с. 79]: «Взимку 1930 була сильна хуртовина. На тиждень Різдва замело вище воріт» [10, с. 25, 27]; «Зима 1934 була взагалі малосніжною. Свят-вечір видався тихий, морозний. Нарівні з молодію хвоїною, над озером розпостерся голубоватою прозорою тканиною дим з хутірських хат» [12, с. 11].

Опис місцевих традицій і обрядів Г. Сірик робив з особливою шаною: «...в Поминальний день після Пасхи на хутірський цвинтар з'їжджались родичі померлих. Поминали ближчими гуртами на розісланих ряднах та постілках поміж могилами. Затим в садку біля цвинтаря для спільного обіду накривали розкладні столи, викладаючи туди паски, крашанки, смажене і варене м'ясо, пироги і все те, на що були спроможні окремі родини. Молитву перед трапезою проказував той, хто постійно мешкав на садибі та опікувався цвинтарем. По

тому заводили пісні, танці (*веснянки – Авт.*). Зважаючи на господарсько-весняні роботи, роз'їжджались додому пізнім вечором» [12, с. 2].

Легкий розмовний виклад і широкий контекст творів письменника занурює читача у вир подій, що як Атлантида зникають у минулому. Через перипетії ХХ ст., переселення/переміщення, Голодомори утворилися прогалини у вивченні нашої історії. Передаючи свої напрацювання до архіву-музею у Києві, Григорій Трохимович Сірик писав: «Надіюсь, що моя праця не пропаде марно і буде для дослідників свідченням недовіданого двадцятого століття» [20, с. 5].

В. Мороз, автор передмови до однієї з частин книги «Під сонцем обездолених», зазначає: «З рукопису Сірика я уперше пізнав Сіверський край, без сумніву український, але настільки неподібний до жодного іншого українського регіону. Атмосфера життя Сіверщини у 30-х ХХ ст. зникне назавжди з її носіями. Майбутні покоління пізнають з архівів статистику, але не атмосферу. Отже: дух цього краю і часу, переданий Григорієм Сіриком, колись буде скарбом для України в Шостці, Глухові та Кролевіці. Також – у Києві та Львові» [12, с. 3].

ДЖЕРЕЛА

1. Бойко А. Ярославська Повстанська Республіка. Повість. Глухів, 2015. 111 с.
2. Горох М. Торгсин у Кролевіці. *Сіверщина в історії України*: 36. наук. пр. Київ – Глухів, 2015. Вип. 8. С. 310–315.
3. Державний архів Сумської області, ф. Р-3131, оп. 3, спр. 187, арк. 22.
4. Іванущенко Г. Повстанський рух 20-х–30-х рр. ХХ ст. на Сумщині. Т. 1. Автор-упорядник Іванущенко Г. Суми, 2011. 340 с.
5. Кириєвський В. Петлюрівець Пилип Ващенко. [Електронний ресурс]. <http://history.sumy.ua/research/article/8890-petliurivets-ryurup-vashchenko.html>.
6. Русов А.А. Описание Черниговской губернии. Типография Губернского Земства, 1899. Т. 2. 392 с.
7. Сірик Г. Вороніж та його околиці. Торонто, 1989. 137 с.
8. Сірик Г. Дошка слави. Київ : УКСП «Кобза», 1994. 272 с.
9. Сірик Г. Під сонцем обездолених. Ч. 1. Торонто, Онтаріо : Б.в., 1982. 234 с.
10. Сірик Г. Під сонцем обездолених. Ч. 2. Торонто, Онтаріо : Б.в., 1983. 289 с.
11. Сірик Г. Під сонцем обездолених. Ч. 3. Торонто, Онтаріо, 1983. 234 с.
12. Сірик Г. Під сонцем обездолених. Ч. 4. Анабазис, Торонто, 1986. 198 с.
13. Сірик Г. Під сонцем обездолених. Ч. 5. Торонто, Онтаріо, 1986. 300 с.: рис.
14. Сірик Г. Факти і події для майбутньої історії Сіверщини. Мої деякі зауваги до «Історія міст і сіл УРСР. Сумська область». Торонто, Онтаріо, 1975. 234 с.
15. Сотник О. Репресії проти церкви на Сумщині (1918–1988). Вип. 2. Суми, 2007. 124 с.
16. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург : изд. центр. стат. ком. М-ва. внутр. дел, 1861–1885. Вып. 48: Черниговская губерния: ... по сведениям 1859 года / обраб. Н. Штигилюм; сост. и изд. центр. стат. ком. М-ва внутр. дел. 1866. LX, 229 с.
17. Список населенных мест Черниговской губернии, имеющих не менее 10 жителей, по данным за 1901 год. Чернигов. губ. стат. комитет. Чернигов : Тип. губ. правления, 1902. 188 с.
18. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі ЦДАМЛМ України). Сірик Григорій Трохимович, український письменник, ф. № 1357, оп. № 1, спр. 226.
19. ЦДАМЛМ України. Сірик Григорій Трохимович, український письменник, ф. № 1357, оп. № 1, спр. 243, арк. 3.
20. ЦДАМЛМ України. Сірик Григорій Трохимович, український

письменник, ф. № 1357, оп. № 1, інв. № 3216/3.

21. Шингарев В. Не убий! (Москаль и бандеровцы). Документальная повесть. Киев : Основы, 2012. 160 с.

Ivanchenko L.A. Fiction memoir by Hryhorii Siryk (1918–2002) as a source of the local history of Sivershchyna 1920–1940

In this publication, for the first time, an attempt is made to analyze the events that took place in the Hlukhiv region in the 1920-s–1940-s using the autographic works of Hryhorii Siryk (1918–2002), a Ukrainian writer in exile. In 1943 the author lived in the vicinity of the present-day Voronezh. He is well familiar with the then life and mood in society, which took place on the border area of three districts – Krolevetskiy, Hlukhivskiy, Shostkinskiy. He witnessed the events of that time, namely: dispossession of kulaks, collectivization, Holodomor, the export of the Ukrainian people from Western Ukraine to forced labor in 1939.

The works of the author Siryk are of interest, as they contain messages that can be used in research: 12 parts of the book «Under the sun of the dispossessed» (1975–1989) collection «Voronezh and its environs»; review of the encyclopedic publication «History of cities and villages of the Ukrainian SSR ... Sumy region» (1973) with the prophetic name «Facts and events for the future history of Sivershchyna» (1975, 1993); «Board of Glory» (1994); «This is my fate» (2000); «Nikita, the first street child of Krolevets» (2001); «The dun horse is my brother» (1999), etc. The author's stories were published in the Ukrainian-language press in Canada.

Memoirs of Hryhorii Siryk are compared with archival documents, literary sources, memories of those times of other residents of the area. The ethnographic material presented in the descriptions will expand the base of regional studies. The list of surnames, families – residents of nearby farms, villages, townships, cities will supplement the folder of genealogical research. The presented geographical description of the region, the mentioned climatic conditions, will enrich not only the imagination of the reader, but will also give impetus for new observations to specialists in natural sciences. Events and facts stated in the works of H.T. Siryk open the hushed up and half-forgotten history of Hlukhivshchyna. This will answer a number of questions of the period of the formation of Soviet power in Ukraine and will contribute to new historical searches.

Key words: farm, Voronezh, Krolevets, Canada, Hryhorii Siryk, Hryhorii Trokhymovych Siryk, dispossession, collectivization.

REFERENCES

1. Boiko, A. (2015). *Yaroslavetska Povstanska Respublika. Povist [Yaroslav insurgent republic. Story]*. Hlukhiv. [in Ukrainian].
2. Horokh, M. (2015). Torgsin u Krolevtsi [Torgsin in Krolevets]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: Zb. nauk. pr.*, vol. 8. pp. 310–315. Kyiv-Hlukhiv. [in Ukrainian].
3. DASO [State archive of Sumy region], F. R–3131, op. 3, Spr. 187, ark. 22. [in Ukrainian], [in Russian].
4. Ivanushchenko, H. (2011). *Povstanskyy rukh 20-kh–30-kh rr. XX st. na Sumshchni. V. 1. [The insurgent movement of the 1920s and 1930s. in the Sumy region. V. 1.]*. Sumy. [in Ukrainian].
5. Kyryievskiy, V. *Petliurivets Pylyp Vashchenko [Philip Vashchenko from Petliura]*. Retrieved from <http://history.sumy.ua/research/article/8890-petliurivets-pylyp-vashchenko.html> [in Ukrainian].
6. Rusov A. (1899). *Opysanie Chernihovskoy gubernii [Description of the Chernihiv province]*. Typ. Hub. Zemstva. Vol. 2. [in Russian].
7. Siryk, H. (1989). *Voronizh ta yoho okolitsi [Voronezh and its environs]*. Toronto. [in Ukrainian].
8. Siryk, H. (1994). *Doshka slavy [Board of Glory]*. Kyiv: UKSP «Kobza». [in Ukrainian].
9. Siryk, H. (1982). *Pid sontsem obezdolennykh. V. 1 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 1]*. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
10. Siryk, H. (1983). *Pid sontsem obezdolennykh. V. 2 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 2]*. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
11. Siryk, H. (1983). *Pid sontsem obezdolennykh. V. 3 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 3]*. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
12. Siryk, H. (1986). *Pid sontsem obezdolennykh. V. 4 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 4]*. Anabazys, Toronto. [in Ukrainian].
13. Siryk, H. (1986). *Pid sontsem obezdolennykh. V. 5 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 5]*. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
14. Siryk, H. (1975). *Fakty i podii dlia maibutnoho Sivershchyny. Moi deiaki zauvahy do «Istoriia mist i sil URSR. Sumska oblast».* (1973). [Facts and events for the future history of Sivershchyna review of the encyclopedic publication «History of cities and villages of the Ukrainian SSR ... Sumy region» (1973) with the prophetic name «Facts and events for the future history of Sivershchyna»]. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
15. Sotnyk, O. (2007). *Represii proty tserkvy na Sumshchni (1918–1988). V. 2. [Repression against the church in Sumy (1918–1988). Vol. 2.]*. Sumy. [in Ukrainian].
16. *Spysky naselennykh mest Rossyiskoy imperii, sostavlenyye i zdavaemye Tsentralnym statisticheskim komitetom Ministerstva vnutrennikh del.* (1866). [Lists of settlements of the Russian Empire, compiled and published by the Central Statistical Committee of the Ministry of Internal Affairs]. Sankt Peterburg.: yzd. Tsentr. stat. kom. Myn. vnutr.

del, 1861–1885. Vol. 48: Chernyhovskaya guberniya: ... po svedeniyam 1859 hoda / obrab. N. Shtyhlitsom; sost. i izd. tsentr. stat. kom. M-va vnutr. del. 1866. LX. [in Russian].

17. Spysok naselennykh mest Chernihovskoy gubernii, imeyushchikh ne menee 10 zhyteley, po dannym za 1901 hod. (1902). [List of settlements of the Chernihiv province with at least 10 inhabitants, according to data for 1901]. *Chernyov. hub. stat. komitet*, p. 9, 26, 127 Chernihov: Typ. hub. pravleniya. [in Russian].

18. Central state archive-museum of literature and art of Ukraine (dali TsDAMLM Ukrainy). *Siryk Hryhorii Trokhymovych, ukrainskyy pysmennyk. [Sirik Hryhorii Trokhymovych, Ukrainian writer]*. F. № 1357, op. № 1, spr. 226. [in Ukrainian].

19. TsDAMLM Ukrainy. *Siryk Hryhorii Trokhymovych, ukrainskyy pysmennyk. [Sirik Hryhorii Trokhymovych, Ukrainian writer]*. F. 1357, op. 1, spr. 243, ark. 3. [in Ukrainian].

20. TsDAMLM Ukrainy. Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine. *Siryk Hryhorii Trokhymovych, ukrainskyy pysmennyk. [Sirik Hryhorii Trokhymovych, Ukrainian writer]*. F. 1357, op. 1, inv. 3216/3, p. 5. [in Ukrainian].

21. Shynharev, V. (2012). *Ne ubyy! (Moskal i banderovtsy). Dokumentalnaya povest [Don't kill! (Muscovites and Bandera). Documentary story]*. Kyiv: Osnovy. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 24.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 726–049.34

Ю.А. Шишкіна

**ЗБЕРЕЖЕННЯ СПАДЩИНИ,
ЧИ ЩАСЛИВА ВИПАДКОВІСТЬ?**

У статті досліджуються документи стосовно намірів руйнації дзвіниці Миколаївської церкви м. Глухова у радянські часи, а саме листування глухівського керівництва з Народним Комісаріатом освіти. Комуністичний режим зруйнував чимало споруд культового призначення, проте, незважаючи на руйніщівку вахханалію, є вцілілі пам'ятки, які наразі складають архітектурну та культурну спадщину України. Руйнування і забуття Глухова за радянських часів було настільки тотальним, що навіть створилося помилкове враження, начебто від цього міста, як від гетьманської столиці, лишилась тільки назва. Але насправді архітектурно-містобудівна спадщина Глухова доби Гетьманщини частково збереглась.

У статті висвітлюється питання величі, значущості Миколаївського храму як об'єкта культурної спадщини. Миколаївська церква – це унікальний зразок тридільного храму, один з найяскравіших архітектурних творів стилю українського відродження кінця XVII ст. Протягом всього XVIII ст. Миколаївська церква була головним храмом міста, з 1963 р. – пам'яткою архітектури, нині – національного значення.

Ключові слова: церква, дзвіниця, руйнування, обстеження, пам'ятка культури, культурні цінності.

В Україні протягом тривалого історичного періоду радянською владою бездумно нищилися архіви, бібліотеки, пам'ятки культури та архітектури. І чи не найбільшу шкоду спричинило більшовицьке керівництво у 1930-х роках, коли комуністичний режим зруйнував чимало визначних будівель. Попри руйніщівку вахханалію, є і вцілілі пам'ятки архітектури, які наразі скла-